

مباح راشت تنبه‌نگاهی از ازل‌جلالی‌نبیزار

«نہا ہر سببہ دم و ہر شاگامگامرود راہ پر خون و قصہ عشاق مجنون را می‌سرایند، او آب حیات خضر را در رگ آنها روان دیده است و این ہمہ در ترجمہ شبانہ آیینہ صبح ہویدا است.»

بہنہ جلگہ خوزستان را در یک نگاہ آرام و بی‌عارضہ فہم می‌کنیم اما اگر اندکی با تأمل بہ بازنگری آن بنشینیم در خواہیم یافت کہ این صحنہ آرام و بک نواخت و بی‌عارضہ چندان ہم بی‌آلایش نمی‌نماید.

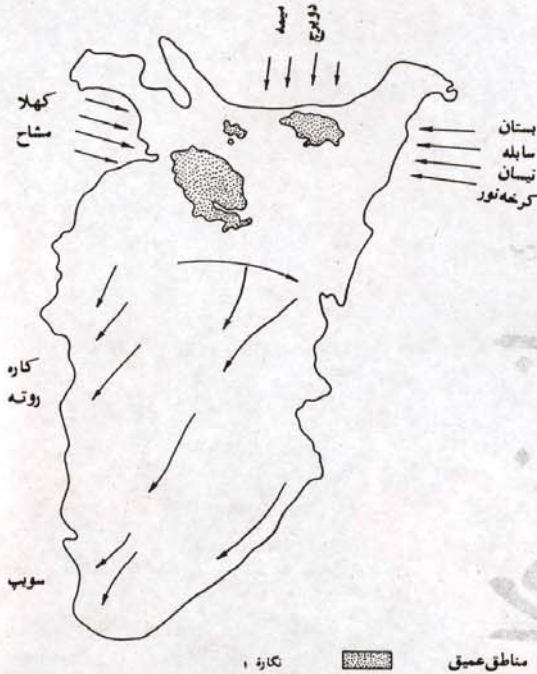
جلگہ خوزستان را زمین‌شناسان زیر واحدی از مجموعہ زاگرس بہ حساب می‌آورند کہ محور بحر ان از آن فاصلہ گرفته و در حقیقت کیلومترها از حاشیہ سیر عربستان دور است.

صرف نظر از دینامیس فعال باد کہ بہ عنوان یک عامل بسیار مہم در پویایی و تحرک محیط نقش عمدہ ای ایفا می‌کند، عوامل دیگری چون رودخانہ‌ہای کارون، کرخہ و سیلابہای آنها، دما، نیروی جزر و مد و شیب ملایم نیز در زمرہ عناصری تلقی می‌شوند کہ در ساختار و لغوم آن منطبق و دینامیسہای ژئومورفولوژیک آن نقش عمدہ ای را بازی می‌کند. باد در میان این عوامل برخلاف عملکرد آن در اکثر نقاط کہ بیشتر جنبہ فیزیکی داشته در خلق پدندہہای ژئومورفولوژیک رل فرسایشی ایفا می‌کند و در این بخش از سرزمین ایران عملکردی شیمیایی دارد.

باد فراپندستمری را در این دشت تدارک می‌بند کہ مقابلہ با آن نیز محتاج یک طرح مستمر و پایدار است؛ زیرا بہ غیر از جابجایی ماسہ‌ها در بخشہای چون الباجی، گمیوہ، ... آکب، شہرہات و قستہای از پاسگاہ زید و منطقہ جفیر حمل نمک از دریا بہ ساحل از جملہ تخفہ‌ہای بادہای جنوبی است بہ طوری کہ سالانہ، مقادیر نسبتاً زیادی نمک بدین شکل بہ جلگہ‌ہای ساحلی آورده می‌شود. این مکانیس بہ صورت مستمر دنبال و نمکزایی بدین نحو در فراپندہای مربوط بہ تکوین و حاصلخیزی خاک تأثیر عمدہ ای را اعمال می‌دارد. استمرار در چنین دینامیس می‌مقابلہ با آن را نیز محتاج تداوم در اقدامات پیش‌گیرانہ می‌کند و شاید بتوان یکی از عللی کہ سرابہ‌گذارہای کشاورزی در این خطہ را هموارہ با موفقیت دلخواہ ہمراہ نکرده، نبود چنین تکرشی

شیب عمومی در هورالعظیم

نسبت به پدیده تکزایی دانست.

از این عامل که بگذریم آنچه در اینجا بیشتر مد نظر است پدیده‌های خاصی است که در اصطلاح محلی به آنها هور و صحن گفته می‌شود. این پدیده که بیشتر ناشی از شیب آرام منطقه و وجود چاله‌های محلی است سبب شده که در بسیاری از موارد اکوئستهای محلی نسبتاً بزرگی به وجود آید. این پدیده‌ها نه تنها به عنوان یک پدیده جغرافیایی منظر خاصی را به وجود آورده‌اند، بلکه در ساختارهای معیشتی و زیستی انسانها و حیوانات و حتی روشهای تدافعی و نظامی تأثیرات شگرفی را اعمال می‌کنند.

واژه هور یک لغت کاملاً جغرافیایی است و مرحوم دهخدا از لغت‌نامه دیگری از آن به عنوان دریای خرد که به ریزش آب به بیشه‌ها و مانند آن فراخ آمده باشد؛ یاد کرده است. در معنی این واژه وجود آب و پوشش گیاهی بیشتر است و این خود از جمله ویژگیهای چنین آبگیرهایی است؛ زیرا آبگیرهای فصلی دیگری که از پوشش گیاهی عاری‌اند را اعراب اصطلاحاً صحن می‌گویند.

واژه هور در جلگه بین‌النهرین یک اصطلاح آشنایی است، به طوری که از قدیم عراق را کشور هورها نامیده‌اند و بسیاری از اسامی شهرهای خوزستان نیز احتمالاً از این ریشه اخذ شده است. اهواز، هورگان، هویزه و ... از این جمله‌اند. در جلگه خوزستان هورهای متعددی چون هور شادگان، هور بادبز، و ... نیز وجود دارد که هیچکدام عظمت و معروفیت هورالعظیم را ندارند. نام هورالعظیم با یورش دلاوران ارتش توحید در عملیات خیبر بر سر زبانها افتاد و صلابت و شهرت خود را زمانی از سر آنتهای باهوارها به گوش جهانیان رساند که یکی از کارهای غیر ممکن به دست عاشقان وصل محقق گردید.

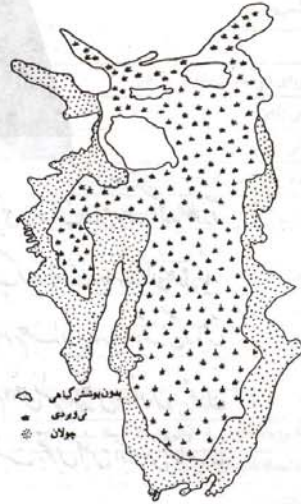
هورالعظیم بیش از ۳۰۰ کیلومتر مربع وسعت دارد که عمق متوسط آب در آن حدود ۲ متر است و عمیقترین بخش آن در شمال آن واقع شده که گاه عمقی معادل ۶ تا ۸ متر پیدا می‌کند. وسعت این آبگیرها به واسطه شیب عمومی بودن دامنه حوضی آن به شدت تحت تأثیر بیابان آب در فصول مختلف قرار

می‌گیرد و بعضاً در نواحی جنوب شرقی کاهش ۲۰ سانتی‌متر آب می‌تواند کیلومترها از وسعت آن بکاهد.

هور محل آرام گرفتن چندین رودخانه بزرگ است که بزرگترین آنها کرخه است. کرخه هر ساله بیش از ۶/۴ تا ۹ میلیارد متر مکعب آب به این سرزمین همیشه سبز زیبا وارد می‌کند. بیشتر واردات هورالعظیم از ناحیه شمال و شمال غربی و شرقی آن صورت می‌گیرد. از جانب ایران رودخانه کرخه بعد از شعبه شعبه شدن با اسامی بستان، سابله، نیسان و کرخه نور از ناحیه شمال شرق به آن وارد می‌شود. رودخانه‌های دویرج و سیمه، کلهلا و مشاح نیز از ناحیه شمال و شمال غرب به دریای خرد فراخ شده به نیا می‌ریزد. شیب عمومی این آبگیر از شمال به جنوب غرب و مقدار آن از ۰.۰۰۵ درصد تجاوز نمی‌کند. جریانهای آبی در هور در نكته (۱) نمود شده است. در حقیقت با توجه به عمق آب در بخشهای مختلف این حوضه آبگیر، می‌توان از هورالعظیم به عنوان یک ذخیره کننده ۵ میلیارد متر مکعبی یاد کرد و برای روشن شدن اهمیت این چاله باید گفت

که هیچکدام از سدهای ایران که از جمله بزرگترین سدهای خاورمیانه به حساب می‌آیند از چنین ذخیره حجمی برخوردار نیستند. هورالعظیم تنها یک آبگیر محلی نیست بلکه می‌توان از آن به عنوان یک ایستگاه پرواز آب نیز یاد کرد. اگرچه مقدار تبخیر از سطح این آبگیر در طول سال از همه ایستگاههای مجاورش کمتر است ولی به واسطه سطح وسیع و شرایط مساعد تبخیر، پتانسیل سالانه چیزی حدود سه و نیم میلیارد متر مکعب آب از آن تبخیر می‌شود و این به مثابه آن است که رودخانه‌ای بادی بکشد و ده متر مکعب در ثانیه دست به دعا برداشته و به جای بیستون به دنیا به عرش اعلا پرواز کند نكته (۲).

قابل ذکر است که در صورت فاقد پوشش گیاهی بودن هور، به طور قطع مقدار تبخیر خیلی بیشتر از ارقام فعلی می‌بود. هور دارای پوشش گیاهی متنوعی است که بر حسب عمق آب از ساحل به سمت مرکز آن تغییر می‌کند. در حاشیه ساحلی پوشش گیاهی از نوع جنگلهاست که رفته رفته به چولان و سپس به نی ختم می‌شود نكته (۳). البته این پوشش گیاهی عمومی هور بوده و همراه با آن وارثه‌های گوناگون

نقشه پراکنش گیاهی در حوض

نگاره ۲

آبادانی اش کوشید.

دارد. آه سرد اغراب ساحل نشین هور و بازگو کردن خاطرات قبل از جنگ و اشتیاق آنها به بازگشت به سواحل آن، همه از این پیوند حکایت دارد. حمل رسوبات آنهم به مقدار فراوان از جمله ویژگیهای دیگری است که در ارتباط با هور باید بدان توجه نمود. زیرا وجود چنین رسوباتی در سواحل رودخانه‌های منجمد به هور سبب شده که خاکهای حاصلخیزی تکوین یابد و معیشت کشاورزی را رونق دهد. مقدار رسوبی که در طی سال به این حوضه آبگیر وارد می‌شود بالغ بر یازده میلیون تن است. زیبایی هور را شاید نتوان با واژه‌ها به تصویر کشید، ولی نسیم برطراوت صبحگاهی آن بویژه در فصل بهار جان هر خفته‌ای را به بیداری می‌خواند و رقص نیزارهای همیشه سرسبزش با آواز هزاران قو واردک مهاجر درهم آمیخته، سرود وصل را می‌سراید. نیاها به باد دلاوران کناسی که برای آزادی اش در دل او آرام خفته‌اند هر سپیده و هر شامگاه سرود راه برخون و قصه عشاق مجنون می‌سرایند، و شاید صلا دهند که برای زنده نگه داشتن خاطرات آن پلک بازان اسلاخخواه هم که شده هور را باید در بافت و بسر

کفزی، شناور و غیره در آبهای آن زندگی می‌کنند. گیاهان کفزی هور بویژه در قستهای شمالی مناظر بسیار زیبایی را در بستر آن به وجود آورده به طوریکه چشم هر بیننده‌ای را به خود معطوف می‌دارد. در هورالمعظم بالغ بر دوازده گونه مختلف ماهی فلس دار زندگی می‌کنند، که تقریباً همه آنها در رود بنفشاهای درجه (۱) و (۲) به حساب می‌آیند. توان محیطی این آبگیر چنان است که معیشت اهالی ساکن در سواحل آن را شدیداً تحت تأثیر قرار داده، به خود وابسته کرده است. و لذا در آینده می‌توان از هور به عنوان یک حوزه طبیعی بهره‌مند شد.

هور تنها ساوای زیست هزاران ماهی نیست، بلکه وجود پوشش گیاهی مناسب و فراهم بودن شرایط زیستی مطلوب در سواحل آن سبب شده که تعداد کثیری گاومیش بتوانند در سواحل آن پرسه زده و هر روزه ضمن گرفتن دوش گل و بهره‌مند شدن از علوفه‌های طبیعی ساحل هر شامگاه با پستانهای سلولان شیر به خانه‌های همیشه آشنای خود بازگردند. هور و گاومیش داران از دیرباز همخانه بوده و بین آنها و سرزمین سواحل زیبای آن پیوندی عمیق وجود

تاریخچه

با نیت خداوند تعالی سازمان جغرافیایی تقاضای یکی از خدمات بسیار مهم خود را که به منظور توسعه و گسترش فرهنگ علوم جغرافیایی برای اولین بار در کشور تیرید چاپ گردیده است به دستمندان معرفی می‌نماید. بدینوسیله از کلیه اساتید محترم، دبیران گرامی و دانشجویان عزیز علوم جغرافیایی و سایر علاقمندان که بایست تیرید طلسم مذکور باشند درخواست می‌شود با توجه به شرایط مذکور فرم داخل نشتر را تکمیل کرده و آدرس: تهران صندوق پستی شماره ۳۳۵۸-۶۷۶۵ پست مخارشی ارسال، تا نسبت به تحویل طلسم آدرس تقاضایان محترم اقدام گردد.

سپه به حساب جاری شماره ۴۷۹ نشر به سپهر سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح نزد بانک سپه شعبه جغرافیایی و اریزو اصل قیش و فرم پر شده را به آدرس تهران، خیابان معلم، سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح و با صندوق پستی ۳۳۵۸-۶۷۶۵ ارسال فرمایند.

درخواست اشتراک نشریه سپهر

علاقه‌مندان می‌توانند فرم زیر را پر کرده و وجه مربوطه را از طریق شعب بانک

توجه: کلی فرم نیز مورد قبول است.

م

فرم اشتراک

بِسْمِ تَعَالَى

نام: ..... نام خانوادگی: ..... شغل: ..... میزان تحصیلات: .....

تشریح دقیق: .....

کد پستی: ..... شماره تلفن: .....

حق اشتراک یک دوره سپهر (شامل ۶ شماره) ..... ریال است.